

Pere Capellà, dramaturg: Pedagogia a través del teatre

Maria Magdalena Alomar Vanrell
Sineu. Estiu, 2005

I vull que sia ma llança / el llamp que en tots els combats, / il·lumini l'esperança / de tots els desesperats. / I sens parar de lluitar, / cercant ales pel meu vol, / morir sense doblegar / els jonolls, mirant el sol.

Val més un dit en es front

Pere Capellà i Roca -Mingo Revulgo- (Algaida, 1907-Palma, 1954) és un dels autors teatrals més significatius del teatre català contemporani. Inicià la seva producció l'any 1949 i es perllongà fins al 1954, quan va morir. Foren aquests uns anys de represa pública de la cultura catalana, amb algunes accions a favor de la llengua -continuïtat del *Diccionari català-valencià-balear*, edició d'algunes obres o la publicació de la col·lecció de *Les illes d'or*- coincidents amb l'autorització de representacions teatrals en català. Una visita del seu amic i company de presó Manuel Sanchis Guarner, filòleg valencià desterrat a Palma i ben relacionat amb la recent creada companyia Artis, animà Pere Capellà a escriure. Fou d'aquesta manera que reinicià la seva activitat pública: com a dramaturg per una banda i, posteriorment, com a escriptor de gloses per l'altra -aquesta última sota el pseudònim de Mingo Revulgo, a la secció *Coplas sin malicia* del diari *Baleares*.

En cinc anys elaborà unes 12 peces, de qualitat dramàtica diferent, que es fonamenten en els principis ideològics que donaren sentit a la seva vida: la quotidianitat -la mirada a la realitat que li tocà viure- com a model; la lluita per uns ideals personals i col·lectius -la dignitat humana i la llibertat- com a compromís; i la creació literària -la inquietud creativa- com a necessitat. El seu mestratge es fa palès en els temes que planteja i, principalment, en el tractament que els dóna. Els recursos dramàtics i literaris que hi emprà són dues altres de les seves aportacions originals al teatre de l'època.

Les seves primeres obres formen una trilogia composta per: *L'amo de Son Magraner* (1949), *S'hereu de sa farinera* (1949) i *Sa madona du es maneig* (1950), tres comèdies construïdes segons el model més clàssic i amb línies argumentals simples, on ens presenta una existència quotidiana, harmònica i senzilla, i crea tot un seguit de situacions escèniques

Foto extreta de www.afalgaida.org

que esdevenen l'excusa perfecta perquè l'autor ens acosti a un món rural de gran vitalitat i amb profunds canvis **socioeconòmics**: la maquinització del camp, el contraban, els nous negocis agraris, l'accés a la cultura i als estudis superiors, el nou confort, les formes de relació social i de l'oci, etc., però també el pes paralitzador de la tradició, el classisme imperant, els prejudicis de la població, l'analfabetisme existent, la fam, la por, l'ordre social jerarquitzat, el caciquisme, el masclisme, etc.

Un dels grans temes és l'accés de la pagesia a la propietat de la terra i a un estatus social superior, gràcies a l'esforç i al treball diaris. Els nous propietaris pagesos han esdevingut veritables senyors perquè s'han guanyat el dret de posseir-la amb la lluita quotidiana contra un medi dur i no l'han heretada dels avantpassats, com passava entre els descendents de l'aristocràcia caduca i arruïnada. La terra esdevé un espai d'identitat:

Joan: Pot més un Gaspar per sa conservació de sa nostra terra, que cap senyoret d'es que tu somies. Començarà per treure voreres; per posar un abre jove en es lloc d'es vei; per aixecar esboldrecs; per pentinar la i fer li carícies, i sa terra el redimirà de sa seva condició, i ben aviat, sa gent d'es poble li dirà En Gaspar de S'Amarador, es gendre de Son Magraner.

Maria: Per tu, arribar a esser l'amo és com tocar amb un dit al cel.

Foto cedida per Llorenç Capellà

Joan: P'es qui viuen trebaiant sa terra, alcançar aquesta categoria és tant com per un soldat arribar a esser general.

Tots aquests canvis socials provoquen un seguit d'actituds i de prejudicis que ens són presentats a partir d'oposicions entre personatges i que exemplifiquen dues formes d'entendre el món: pagesos i ciutadans, però també entre rics i pobres:

Fr Aina: Si guardar ses distàncies és comportar mos com si fóssim distints d'es qui trebaien per noltros, no les guardaré mai. Si tu no has trebaïat, perquè jo vaig trebaïar per tu, no per això ets distinta de mi.

Pere Capellà hi exposa la visió de la Mallorca real, no la mitificada per poetes conservadors com els de l'Escola mallorquina, des d'una perspectiva amable, amb una certa dosi d'ironia i sobrevaloració alhora. Ell pretén criticar actituds classistes però no vol ridiculitzar la pagesia ni la classe treballadora, com era tan corrent a l'època en moltes de les obres

que s'estrenaven, perquè ell, com a socialista, s'identifica amb aquests i no sent autoodi:

Joan: (...) Precisament ses històries de pagesos, no prosperen més que dins Ciutat, a on sembla que s'hi han escolat tots es renegats de la pagesia. (...) Però ni es pagès acapara tot lo ridícul de Mallorca, ni es ciutadans detenten s'exclusiva de sa sensatesa. No és més torpe un pagès movent se per dins Palma, que un ciutadà movent se per dins es terrossos.

Fou tan gran l'èxit d'aquestes obres que Pere Capellà es convertí en un dels autors més representats durant anys. Era un escriptor autènticament nou, amb formació cultural sòlida, ideologia reivindicativa i sentit del teatre. L'activitat escènica esdevingué un camí creatiu de sortida de l'atzucac en què vivia, pel fet d'ésser un represaliat de la guerra i de no poder exercir la seva professió de mestre i també una alternativa econòmica, així com una forma de reconeixement social molt important per a una persona que representava tots els vençuts de la guerra. Per altra banda, la seva temàtica extreta de la realitat que l'envoltava s'oposava a aquella altra que el teatre franquista fomentava sobre l'honor, la pàtria, Déu, el sacrifici, la mort, etc. i que omplia els escenaris amb la ferma voluntat de castellanitzar i d'espanyolitzar la societat.

Les conseqüències de tant d'èxit es veieren ràpidament amb l'aparició de nombrosos autors i agrupacions teatrals d'aficionats que es dedicaren a preparar obretes molt banals per al simple entreteniment -ell també en féu algunes per a escoles religioses, centres socials, etc., com *De tot i molt*, *Declaracions jurades* i altres. També provocà enveges i molta reticència entre la intel·lectualitat del moment, procliu al rebuig de la creació literària vinculada al món popular. Pere Capellà fou conscient del perill que suposava aquesta dinàmica banalitzadora del teatre i de la manipulació a què era sotmès per les autoritats franquistes i molt ràpidament cercà alternatives que demostrin que el dramaturg sabia moure's còmodament dins l'espai estret que li era permès: provà el teatre musical a *El carrer de les tres roses*, una sarsuela amb il·lustracions musicals de Pere Deià; i el teatre hagiogràfic a *Na Catalina de Son Gallard*, una relectura de la vida adolescent de la beata.

També convé relacionar la importància de l'èxit social d'aquest teatre tan popular amb l'ús públic de la

llengua catalana. Pere Capellà escrigué el seu teatre en la llengua pròpia de Mallorca: és un català que ve definit per una sèrie de característiques dia-tòpiques -mallorquí de la part forana-; diastràtiques -parlar de la pagesia i de la classe mitjana-; i diacròniques -correspon a la varietat històrica dels anys 40-50. Gràcies a aquest teatre la llengua catalana tingué ocasió de viure en un espai públic valorat socialment i, en conseqüència, comptà amb una plataforma que contribuï al seu prestigi quan des del poder s'intentava de menysprear-la per tots els mitjans -escola, ràdio, revistes, diaris, administració, lleis, etc.- tot convertint el català en sinònim d'ordinari, antiquat, innecessari, etc.

A partir d'aquest moment Pere Capellà, en tant que mestre i malgrat haver estat depurat del cos, es va plantejar la veritable utilitat del seu teatre i va explorar-ne les possibilitats com a instrument didàctic de cara a orientar les persones en valors humans i cap a la pròpia identitat enfront de la castellanització i l'espanyolització imposades pel règim. Igual que avui hem de fer nosaltres com a ensenyants a través de l'escola.

La nova producció és formada per dues peces: **Sa pesta** (1951) i **Més val un dit en es front** (1953), i són una mostra de la seva reflexió **politicossocial** i personal, respectivament, i la seva clara presa de posició amb el moment històric. *Sa pesta* és una sàtira política l'argument de la qual gira al voltant de l'ús d'una bomba que pot matar la humanitat en segons -el tema no era cap broma: hem de recordar que la segona guerra mundial havia acabat l'any 1945 amb les bombes nuclears sobre Hiroshima i Nagasaki. En realitat, aquesta és l'excusa perquè l'autor ens presenti la seva visió del poder d'un estat i els seus mecanismes de control sobre la població. Hi crea, a més, un món propi: Gallinòpolis, on tots els personatges personifiquen diversos comportaments humans en relació al poder establert: el sentit comú, la crítica, la revolució, la submissió, la por, l'adhesió, la col·laboració, la manipulació, l'abús, el control, etc. Aquesta peça és un dels millors precedents del teatre d'absurd i del teatre polític que es desenvoluparà una dècada després. Fixem-nos en el següent parlament:

President (al micro): Gallinopolitans: hem..., hem.... Després d'uns dies d'inquietud pública, es vostro president us fa l'honor de comunicar vos

Foto extreta de www.afalgaida.org

que sa sospita que pogués existir una nova arma secreta, s'ha confirmada. S'arma secreta existeix, però no hi ha por, perquè es seus fins no són es que tots crèiem. No és una arma dirigida contra els animals i això mos tranquil·litza. Els animals no tornaran a esser molestats. Ses primeres proves de s'arma secreta se realitzaren amb ells, perquè es seus inventors no la volien provar amb sos homos sense estar segurs que matava. Ara que ja sabem que, efectivament, mata, totes ses proves que s'hagin de fer per arribar an es seu total perfeccionament, se faran sobre material humà, que és més barato.

Ens hi planteja les relacions entre ciència i poder però també hi veiem la lluita per la llibertat enfront dels mecanismes de repressió d'un estat: la manipulació informativa, la coacció, la pressió psicològica, el control dels subversius, la violència oficial, la tortura, etc., sota unes formes pròpies de la cinematografia moderna:

Esteve (al micro): (...) Una arma que mos permetrà alliberar de s'esclavitud totes aquelles potències que no vulguin obrar segons ses nostres conveniències democràtiques. Sa nostra arma no és una arma destinada a sa guerra, sinó tot lo contrari; amb una sola passada que donem an el món, sa pau eterna quedarà assegurada per una bona estona.

A *Val més un dit en es front* ens acosta a la reflexió sobre el procés creatiu i el valor de la literatura. La història sembla autobiogràfica perquè ens explica la revifalla vital d'un mestre sense feina, en Perico -alter

ego de Pere Capellà, represaliat i depurat del cos-que aconsegueix triomfar com autor teatral, i la relació amb la seva dona -Maria Fornés, la seva esposa a la vida real-, la companya comprensiva que comparteix amb ell els ideals i la gana. Ens hi planteja la incomprensió que genera l'art en la seva societat, que viu preocupada per aconseguir doblers i mira els artistes amb llàstima, menyspreu o indiferència. En el fons, ens remet als plantejaments del moviment modernista de l'enfrontament de l'artista amb la seva societat: l'ideal d'artista, la lluita per la utopia i la dèria de crear encara que sigui a costa de passar misèria:

Perico: Jo no crec que sia indecorós fer lo que jo feia. Sa fam justifica moltes coses, padrina. Però si humillant-mos no conjuram sa misèria, val la pena d'aixecar-mos, encara que mos vegem condemnats a una misèria igual. És dir... igual, no. Hi ha misèria que du un signe d'impotència, com sa que vaig passar fins fa poc; i hi ha misèria que du un signe de lluita heroica, com sa que estic passant ara.

Maria: Com sa que estam passant, Perico, perquè jo t'acompany (Fa un badall) amb molt de gust.

El duet Manolo Perico centra tota la reflexió. En Manolo -en realitat, Manuel Sanchis Guarner- personifica el creador combatiut: és l'home apassionat per l'art -ens recorda l'artista messiànic de característiques modernistes- que no renuncia als ideals malgrat el rebuig o la incomprensió social. Perico, en canvi, viu i comparteix aquests mateixos ideals artístics però no perd mai de vista la realitat quotidiana ja que toca de peus a terra. Els dos compten amb dos grans motors d'ajut: l'amor i la solidaritat de les persones més pròximes.

Aquesta voluntat d'innovació de Pere Capellà continuà amb les últimes obres en les quals s'acosta a un model teatral més literari, temàticament i formalment, en què planteja temes universals -la pau, l'amor, la llibertat, les regles socials i polítiques, les utopies, etc.- sempre amb humor però amb moltes més característiques literàries. Hi empra un nivell d'abstracció elevat a fi de reflectir-hi l'existència humana sota perspectives més simbòliques, però sense trencar l'esperit del teatre popular abocant-hi una forta voluntat didàctica.

Aquesta voluntat d'innovació de Pere Capellà continuà amb les últimes obres en les quals s'acosta

Foto cedida per Llorenç Capellà

a un model teatral més literari, temàticament i formalment, en què planteja temes universals -la pau, l'amor, la llibertat, les regles socials i polítiques, les utopies, etc.- sempre amb humor però amb moltes més característiques literàries. Hi empra un nivell d'abstracció elevat a fi de reflectir-hi l'existència humana sota perspectives més simbòliques, però sense trencar l'esperit del teatre popular abocant-hi una forta voluntat didàctica.

El marquès de sa rabassa (1953) i **El rei Pepet** (1954) són les dues mostres d'aquesta nova línia creativa que s'enriqueix poderosament amb un contingut de caire poètic farcit de característiques romàntiques i simbòliques. *El rei Pepet*, presentada en forma de rondalla teatralitzada, ens explica la història d'un jove pastor que se converteix en rei. En realitat, el dramaturg hi elabora una gran metàfora política: ens presenta el poder en mans del poble pla, d'un pastor, que personifica la saviesa popular mamada directament de la terra, i cada personatge esdevé simbòlic d'una condició social: els pagesos caracteritzen la bondat natural i la vida dura del camp però, alhora, són una abstracció poètica de grans ideals mentre que els membres de la cort personifiquen els interessos egoistes i el poder.

Les referències al valor social de la literatura i a la necessitat de la creació artística com a font d'enriquiment personal hi són constants, a més de contemplar la capacitat de somniar de desperts com una alternativa a la realitat política, aquí exemplificada a través de la cort reial:

Arxiduc: Feia temps que comprovava / que es fer feina me cansava, / i cada dia arribava / an es tai amb més peresa. / I trobant que era un abús / haver de fer feina així, / sense ganes, me vaig dir: / "Promet fer me pelegrí / i no tocar feina pus". / En el món, lo rutinari / és fer feina per menjar, / però lo extraordinari / és no fer sa necessari' / i somiar, somiar. / Un poquet de fantasia / val més que una saca d'or.

Pepet: Sou un vago.

Arxiduc: Ja ho sabia. / Perquè hi ha vagos com jo / hi ha en el món poesia.

El jove monarca imagina una terra en pau mentre la cort prepara la guerra per interessos egoistes. Serà el poble pobre i els pares carboners, a més dels amics pagesos, els que li faran entendre el que vol dir llibertat i dignitat davant el poder institucional:

Baró: Ara vaig a veure el rei / perquè estic massa cansat / de viure sense un combat. / Un general aturat / no fa més que tornar vei.

Maria: ¿Voleu guerra?

Baró: Una de curta. / De pur entreteniment.

Maria: No teniu coneixement.

Podem concloure que l'obra capellaniana forma un tot unitari que adopta perfils diversos a mesura que va evolucionant i es va perfeccionant ja que la filosofia que els fonamenta queda reduïda a uns pocs principis essencials: la defensa de la dignitat humana, el pacifisme, la igualtat social, la llibertat, etc. Els drets humans, en definitiva. L'humor és el mitjà que l'acosta als espectadors i que li permet superar l'estricta censura oficial vigent. L'autor és ben conscient que el teatre ha de suposar diversió per als espectadors però també que és creació literària i, en conseqüència, és un gènere que exigeix tècnica per una banda i ètica per una altra. Hi exposa els seus ideals sota formes humorístiques, que no explota mai fins a les últimes conseqüències perquè hi mescla grans dosis de sentimentalisme. L'humor és una estratègia per a la crítica social o política: hi tracta de corregir les actituds dels espectadors a través de la persuasió. Per aquesta raó el seu humor no és cruel, no cau ni en la befa ni en l'astracanada. La rialla ens ve donada per

les accions que duen a terme els personatges o per la mentalitat que demostren i són sempre una mostra de conflictes personals o socials reals a l'època. *Sa pesta* és un cas molt especial ja que és satírica i s'acosta a les tècniques del teatre d'absurd perquè la història és molt crítica alhora que sembla no tenir sentit. **En definitiva.**

La seva mort va suposar una veritable commoció social i el poble mallorquí li ha demostrat respecte i afecte al llarg de cinquanta anys a través de l'aplaudiment a les representacions i amb els nombrosos homenatges i actes de record, sovint al marge de les institucions públiques, perquè som conscients que hi ha pocs escriptors que han aconseguit mantenir viva la seva obra en la nostra societat. Per això els mallorquins ens en sentim orgullosos i el consideram un referent nacional popular ja que té característiques per ésser-ho. En el seu moment Pere Capellà, sense pretendre-ho, va esdevenir mestre per als joves dramaturgs que desenvoluparen la seva obra posteriorment -Joan Mas i Alexandre Ballester en podrien ser dos exemples- i encara avui la seva producció ofereix un grau de modernitat i d'actualitat que sorprèn i que permet múltiples lectures i noves interpretacions, com passa amb els clàssics de qualsevol època.

Foto extreta de www.afalgaida.org

Avui, és una tasca nostra com a educadors de contribuir al coneixement i difusió de les seves obres ja que són una forma de gaudi i de formació alhora i perquè ens trobam davant un autor que és un referent cultural obligat. □